

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME, SİVİL TOPLUM VE SENDİKALAR

IN THE MEMBERSHIP PROCESS OF EUROPEAN UNION DEMOCRATIZATION, CIVIL SOCIETY AND TRADE UNIONS IN TURKEY

Doç.Dr.Ahmet KARADAĞ*
Arş.Gör.Sefa USTA**

ÖZET

Demokratikleşme iki aşamalı bir süreçtir. Özellikle ikinci aşamada güçlü bir sivil toplum büyük önem taşır. Türkiye, demokratikleşme sürecinin ikinci aşamasında bulunan bir ikinci dalga demokrasidir. Dolayısıyla, Türkiye'de güçlü bir sivil topluma ihtiyaç duymaktadır. Ancak, Türkiye'de sivil toplum önkoşullardan bağımsız gelişmiştir. Bu durum, sivil toplum devlet ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkiler sendikaların gelişim sürecine de yansımaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci iki açıdan önemlidir: olumsuzlukları azaltmak ve sivil toplum kuruluşlarını etkinleştirmek. Çalışma bu ilişkinin analitik çözümlemesini yapmayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT

Democratization is a process having two stage. Especially, in the second stage a strong civil society has a very important role. A second wave democracy, Turkey is at second stage of democratization process. Therefore it requires a strong civil society. However in Turkey civil society has developed without preconditions, which affects the civil society and state relations negatively. These negative effects also prevent the developing process of the trade unions. In this context, the membership process of EU is important two points: reducing negative effects and activating efficiency of civil society organizations. The study aims to analyze this relationship by analytically.

Demokratikleşme, Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Sendikalar, Avrupa Birliği.

Democratization, Civil Society, Non-Governmental Organization, Trade Unions, European Union.

* İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, akaradag@inonu.edu.tr

** Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, usta@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye’de devlet güçlü, toplum zayıftır. Bu gerçekliğin tarihsel ve özgün nedenleri vardır. Tarihsel neden Osmanlı döneminden kaynaklanır. Osmanlı’nın fiili olarak sona erdiği, Saltanat’ın kaldırılması ile hukuken de bittiği evrede aşkın bir devlet en önemli ihtiyaç olarak belirmiştir. Günümüzde ülkenin ihtiyacı, demokratikleşme sürecini ileri boyutlara taşıyarak demokratik sistemi yerleşikleştirmek; bu amaca hizmet edecek sivil toplumu güçlendirerek aşkın devleti araçsal devlete dönüştürmektir. Bu bağlamda, bünyesinde sivil toplumu geliştirme amaçlı destek ve yardım projesi bulunduran Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik süreci önemlidir. AB’nin destek ve yardım projeleri ile ülkemizin demokratikleşme, sivil toplum ve sendikalar konusundaki ihtiyaçları örtüşmektedir. Uygulamada görülen, başta sendikalar olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşunun AB’nin destek ve yardım amaçlı projelerinden yararlandığıdır. Bu destek ve yardımlar sivil toplumun devletten özerkleşmesini hızlandırabilir. Devletin çekildiği alanlarda canlı ve güçlü bir sivil toplumun gelişmesi, devletin araçsallaşmasını kolaylaştırarak demokrasinin yerleşikleşmesine elverişli bir ortam hazırlar. Çünkü demokrasinin önkoşullarının kolayca gelişebileceği bir toplum, kendi normlarını topluma dikte eden aşkın bir devletin araçsal devlete dönüştürülmesi ile mümkündür (Heper, 2006: 37). Bu çalışmada demokratikleşme, sivil toplum ve sendikalar açısından AB’ye üyelik sürecinin anlamı çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla önce demokratikleşme, sivil toplum ve sendikalar konusu açıklığa kavuşturulacak, daha sonra AB’nin demokratikleşme ile sivil toplum için sunduğu destekler konunun teorik boyutu ve ülkemizin özellikleri ile ilişkilendirilerek incelenecektir.

1. DEMOKRATİKLEŞME VE SİVİL TOPLUM

Demokratikleşme, iki aşamalı bir süreçtir¹. Sürecin birinci aşamasını rejim değişikliği, ikinci aşamasını da demokrasinin yerleşikleşmesi (konsolidasyon) oluşturur. Birinci aşama, siyasal bilim literatüründe daha çok geçiş (transition) olarak adlandırılır. Rejim değişikliği aşaması, üzerinde fazla tartışma gerektirmemektedir. Çünkü rejim değişikliği nihai olarak daha somut bir durumu anlatmaktadır. Bu aşamadan geçen ülkelerde rejim demokratik bir hükümet kuruluşunu içerecek biçimde değişmektedir. Konunun asıl tartışmalı boyutunu demokrasinin yerleşikleşmesi aşaması oluşturmaktadır. Farklı yazarlar farklı değişkenlere bağlı olarak demokrasinin yerleşikleşmesini ele aldıklarından bir demokratik rejimin yerleşik duruma gelip gelmediği yazardan yazara değişmektedir. O’Donnell (1996) bir ülkede demokratik rejimin yerleşikleşmesi için seçim ve onu çevreleyen özgürlüklerin kurumsallaşması gerektiğini belirtmektedir. Shin (1994) demokratik yerleşikleşmede seçimden çok yürütme erki ile siyasal partilerin,

¹ O’Donnell, her iki aşamayı da geçiş olarak adlandırmaktadır. İlki, otoriter rejimden demokratik hükümete geçiş, ikincisi de demokratik rejimin işlevsel hale gelmesine, diğer bir deyişle demokratik rejimin yerleşikleşmesine geçiştir (Özbudun, 2003: 10).

parlamentonun, yargının ve diğer sivil örgütlenmelerin kurumsallaşmasına ağırlık vermektedir.

Plasser, Ulram ve Waldrauch (1998) demokrasinin yerleşikleşmesini dört koşula bağlamaktadırlar. Gerçekleşmesi gereken ilk koşul, siyasal kurumlarda yer alabilmenin açık bir rekabete dayalı olması ile siyasal ve sivil toplumda çoğulculuğun hâkim olmasıdır. İkinci koşul, dürüst, serbest ve yarışmacı seçim mekanizmasının kurumsallaşmasıdır. Üçüncü koşul, devletin, toplumsal çoğulculukla birlikte sivil ve siyasal haklarla sınırlandırılmış olmasıdır. Dördüncü koşul, karar alma süreçlerini de kapsayan yürütmenin yargıdan ayrılmış olması ve hukukla sınırlandırılmasıdır.

Schedler (1998:91-92) ise demokrasinin yerleşikleşmesinin gerekleri arasında şunlara yer vermektedir: yüksek düzeyde bir toplumsal meşruiyetin sağlanması, demokratik değerlerin yaygınlaşması, sistem karşıtı aktörlerin etkisizleştirilmesi, sivil otoritenin askeri otoriteye üstünlüğünün sağlanması, siyasal partiler ile seçimin kurumsallaşması, farklı çıkarların örgütlenmesine imkan verilmesi, devlet iktidarının yerleştirilmesi, yargısal reform, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik istikrarın sağlanması.

Demokratik rejimin yerleşikleşmesini daha çok seçime bağlayanlar minimalist, seçimden öte sivil ve siyasal özgürlüklerin kurumsallaşmasına ağırlık verenler ise maksimalist olarak nitelendirilmektedir. Özbudun (2003:8) her iki yaklaşımı da sorunlu bulmaktadır. Minimalist yaklaşım esas alındığında bir demokratik rejimde asker-sivil ilişkileri demokratik olmamasına ve vatandaşlara sivil özgürlükler sağlanmamış olmasına karşın, salt seçimlerin varlığı nedeniyle rejim yerleşikleşmiş olarak değerlendirilebilir. Tersine, maksimalist yaklaşım esas alınıp aşırı boyutlara ulaştırılırsa, yerleşik bir demokrasi bulmak neredeyse imkansızlaşır. Bu nedenle minimalistlerin eksikliğini tamamlayacak, maksimalistlerin de aşırılığını törpüleyecek bir açıklamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Özbudun (2003:10), Linz ve Stepan'ın açıklamalarının bu ihtiyaca cevap vereceğini belirtmektedir.

Linz ve Stepan demokratik yerleşikleşmeyi davranışsal, tavırsal ve anayasal olmak üzere üç boyutlu olarak ele almaktadırlar. Davranışsal boyutta ülkedeki hiçbir aktörün antidemokratik bir rejim oluşturmak veya ayrılıkçı ve bölücü amaçlarla hareket etmemesi ve bu yönde kaynak harcamaması gerekir. Tavırsal açıdan kamuoyu çoğunluğu demokratik rejime inanmalı ve sistem karşıtı alternatifler demokratik rejim tarafından izole edilebilir ölçüde olmalıdır. Anayasal boyutta hem hükümetin hem de hükümet dışı güçlerin oluşabilecek çatışmaların çözümünde demokratik rejimin gerektirdiği yasal, prosedürel ve kurumsal süreçle kendilerini bağlı görmeleri gerekir. Bu boyutlara bağlı olarak Linz ve Stepan demokrasinin yerleşikleşmesi açısından işlev gören bir devleti ve buna ek olarak şunları gerekli görmektedirler: özgür ve canlı bir sivil toplum için gerekli koşullar var olmalıdır. Göreli bir özerkliğe ve öneme sahip bir siyasal toplum bulunmalıdır. Bireylere ve topluma anayasal ve yasal güvence sağlayacak hukukun üstünlüğünün varlığı gereklidir. Demokratik hükümet tarafından

kullanılabilecek, işlevsel bir bürokrasi mevcut olmalıdır. Ülkede kurumsallaşmış ekonomik toplum var olmalıdır (Özbudun, 2003: 10-11).

Sivil toplum kavramı ise, 1980'li yılların ikinci yarısından günümüze küresel ölçekte üzerinde en çok konuşulan kavramlardan biridir. Sivil toplumu gündemin baş sıralarına taşıyan gelişmeler Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğundaki dağılma ile bu ülkelerdeki demokratikleşme hareketleri olmuştur. Düşünsel temelleri Antik Yunan'a kadar uzanan sivil toplum kavramının modern biçimi Aydınlanma döneminde ortaya çıkmıştır. Kavramsal gelişimi açısından birçok değişiklik geçirmiş olan sivil toplumla ilgili olarak 1980'li yılların sonunda Bobbio (1988) üçlü bir ayırım yapmıştı. Bunlar; devlet öncesi, devlet karşıtı ve devlet sonrası kavramsallaştırmalardır. Devlet öncesi aşama doğa durumuna ve sivil toplumun devletin önkoşulu olduğu evreye işaret ederken, devlet karşıtı aşama devletin alternatifi olarak sivil topluma ve devlet sonrası aşama da devletin çözülüş evresine işaret eder. Günümüzde bu ayırma devlet dışı eklemesi yapılmaktadır (Cengiz vd., 2005: 222).

Diamond'a (1994:5) göre sivil toplum, gönüllü, kendi kendine oluşan, büyük ölçüde kendi kaynaklarıyla ayakta durabilen, devletten özerk ve hukuksal bir düzen veya ortak değerler kümesiyle sınırlandırılmış örgütlü toplumsal yaşam alanını ifade eder. White (1994:379) ise sivil toplumu, devlet ile aile arasında, ama devletten ayrı ve özerk, kendi üyelerinin çıkarlarını ya da değerlerini korumak ve yaymak üzere gönüllülük esasına göre oluşturulmuş örgütlenmelerin alanı olarak tanımlamaktadır. Burada önemli bir ayırma daha işaret etmek gerekir. Sivil toplum kavramı, sivil toplum unsurlarını aşan bir anlama sahiptir. Sivil toplum unsurları sivil topluma hizmet eden sosyal varlıklardır, ama sivil kavramı bu unsurlardan öte bir toplum biçimini ifade etmektedir (Çaha, 2005a: 20). Sivil topluma ilişkin kavramsal açıklamalar sivil toplumun ve onu oluşturan unsurların özelliklerini de açığa çıkarmaktadır. Gönüllülük, kendi kendine oluşum, kendi kaynakları ile ayakta durabilme, devletten özerklik ve deyim yerinde ise kendi kaderine sahip çıkma birçok yönden demokratikleşme ve demokratik sistemin özellikleriyle örtüşmektedir.

Demokratikleşme ve sivil toplum birlikte değerlendirildiğinde demokratikleşmenin hem geçiş hem de yerleşikleşme aşamasında sivil toplumun önemli bir ağırlığa sahip olduğu söylenebilir. Birinci aşamada mevcut otoriter rejimin demokratik rejime dönüşmesi amacıyla kitle katılımını da sağlayarak rejim üzerinde oluşturulacak toplumsal ve ekonomik baskılar sivil toplum kuruluşları aracılığıyla daha kolay gerçekleştirilebilir. İkinci aşamada ise devlet iktidarının sınırlandırılması, siyasal sürecin özgürlük temelli işleme, rejimin meşruiyetine demokratik katkılar sağlanması, demokratik norm ve değerlerin toplumsallaştırılması, yapısal bütünleşmelerin güçlendirilerek toplumsal ve siyasal istikrarın sağlanması sivil toplum sayesinde başarılabilir. Zaten demokratikleşme süreciyle ilgili siyasal aktörler ve bunların stratejilerini esas alan mikro yönelimli araştırmacılar da sivil toplumu bu süreçte önemli bulmaktadırlar (Alison, 1994: 9). Demokrasiye geçiş önemlidir. Çünkü en azından oluşumunda halkın katkısının bulunduğu demokratik bir hükümet ancak demokrasiye

geçişle mümkündür. Ama bu tek başına yeterli değildir. Sadece geçiş aşamasını gerçekleştirmiş bir rejimde halk seçim yoluyla iktidarın belirlenmesi sürecine katılabilir, ama rejim halka demokratik özgürlükler sağlamaktan uzak olabilir ve otoriter geriye gidiş tehlikesini her zaman içinde barındırır. Böyle bir tehlikeyi önlemenin önemli yollarından biri güçlü bir sivil toplum geleneğidir.

Ancak, sivil toplumun, demokratik rejim açısından bu faydaları sağlayabilmesi için siyasal, yönetsel ve toplumsal açıdan kimi özelliklere sahip olması gerekir. Sivil toplumun varlığı ve gelişimi, siyasal alanın mutlaka sınırlı olmasını gerektirir. Bu bakımdan güçlü bir sivil toplumun varlığı için "Hobbes'cu egemenliğin özelliklerini somutlaştıran merkezileşmiş siyasi düzenlerin reddi" zorunludur (Barry, 1998: 84). Tocqueville'e göre (1994:81) devlet ne kadar merkezileşmişse otoritesi o kadar artar. Otoritesi ne kadar artarsa devletin özgürlükler açısından oluşturduğu tehlike de o derece büyür. Devlet merkezileştikçe faaliyet ve denetim alanı genişler. Bu durum siyasal, hukuksal ve ekonomik rantların doğmasına neden olur. Güçlü bir sivil toplum tarafından denetlenmeyen bir devlet, hele bir de popülist politikalar uygularsa üretimden bağımsız asalak sınıflar oluşarak yönetim kademelerini ele geçirirler. Bir demokrasi açısından bundan daha büyük bir tehlike düşünülemez. Çünkü, asalak sınıflar popülist politikaların devamını, bu politikalar üretim ve dolayısıyla ekonomik krizi, ekonomik kriz de siyasal krizi sonucunu verir.

Demokratikleşme ve demokratik rejimin yerleşikliği açısından gerekli görülen sivil toplumun kimi toplumsal özellikler de taşıması gerekir. Böyle bir sivil toplum, farklılaşmanın sağlandığı, farklılık ve çeşitliliğe saygının gerekli olduğu bir toplumsal ortam üzerinde yükselir. Farklılık arttıkça her farklı kesim azınlık durumuna düşer. Bu durum toplumsal kesimler arasındaki bağımlılık ve dayanışmayı artırır. Demokratik rejim içinde çoğunluk sağlanmadan herhangi bir karar gerçekleştirilemeyeceğinden farklı kesimlerden her biri diğeri için zorunlu bir unsur haline gelir (Çaha, 2005b: 691). Böylece farklı kesimler arası etkileşim, diyalog ve uzlaşma artar. Ancak, bu sürecin işleyebilmesi farklı toplumsal kesimlerin örgütlenme özgürlüğüne sahip olmaları ve gönüllü birliktelikler oluşturarak, gerektiğinde iktidar üzerinde baskı grubu faaliyetlerinde bulunabilmelerine bağlıdır.

Sivil toplumun demokratikleşmeyi destekleyici olabilmesi için taşıması gereken bir diğer özellik yönetsel özelliklerdir. Bu açıdan sivil toplum kuruluşlarının örgütsel içyapı ve işleyiş süreci ile siyasal iktidar üzerindeki baskı grubu faaliyetlerinde demokratik bir tarza sahip olması gerekir. Diamond'a göre (1994:11) sivil toplum, antidemokratik amaç ve yöntemler benimsemiş, uzlaşma yanlısı olmayan kesimleri dışlar. Zira bunlar sivil toplumun karakterine ters niteliklere sahiptirler. Bu nedenle örgütlenme ve işleyiş süreci ile politika üretme sürecinde demokratik yöntemleri içselleştirmemiş sivil toplum kuruluşları, devletten özerk hale gelmiş olsalar da demokrasinin yerleşikliğine fayda sağlayamazlar.

2. TÜRKİYE’DE DEVLET, SİVİL TOPLUM VE SENDİKALAR

Osmanlı İmparatorluğu’nda sivil topluma altyapı sağlayacak gelişmeler Tanzimat döneminde başlar. Cemaat kültürünün aşınması, bireyselleşmenin ilk adımlarının atılması, kamuoyunun oluşmaya başlaması, temsili hükümet düşüncesinin yerel ve ulusal ölçekte kabul görüp uygulanmaya konması, II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte siyasal, sosyal ve kültürel alanda örgütlenmeye gidilmesi Tanzimat’la oluşan değişmelerin sonucudur (Kalaycıoğlu, 1997: 114-115). Mardin’e göre (1994:13-17) bu gelişmeler Batı’da sivil toplumun gelişmesine “yataklık” eden devlet dışındaki hayatın garanti altına alınması ve ekonomik faaliyetlerin ulusal düzeyde özerk olması etkenlerinden bağımsız olarak “havada” gelişmiştir. Türkiye’de sivil toplumun gelişme süreci ile ilgili bu özgün durum sivil toplum devlet ilişkilerinin de en önemli belirleyicisi olmuştur.

Tek partili dönemde sivil toplum devlet ilişkisi, devlet egemen bir yaklaşım nedeniyle olumsuz etkilenmiş; Osmanlı’dan alınan zayıf sivil toplum mirası da neredeyse yok olmanın eşiğine getirilmiştir. 1930’lu yıllarda parti devlet bütünleşmesiyle bu olumsuz etkinin ağırlığı daha da artmıştır. Sivil toplum devlet ilişkilerindeki olumsuz etkinin nedenlerinden biri toplumu farklı çıkarlara sahip sınıflardan oluşan bir yapı yerine homojen bir bütün olarak gören solidarist anlayıştır. Ayrıca, halkçılık sınıf mücadelesinin inkârı olarak anlaşılmış ve bu yönde uygulanmıştır. 1931’de yayımlanan Halk Partisi’nin programına göre halkçılığın amacı sınıf mücadelesini önleyip milletin birliğini sağlamaktır (Karpaz, 1996: 64). Bu anlayışın bir yansıması olarak Cumhuriyet’in ilk yıllarında sınıf temelli örgütlenmeler ve bu arada sendikal örgütlenmeler yasaklanmıştır.

Çok partili hayat geçiş ve 1950’de iktidarın değişmesine paralel olarak daha özgürlükçü gelişmeler yaşanmıştır. Yeni dönemde sivil toplumda kuruluşlar ölçeğinde gözle görülür bir canlanma meydana gelmiştir. 1950’de başlayan bu olumlu süreç, 1960 yılında kesintiye uğrasa da, 1961 Anayasası’nın özgürlüklerden yana düzenlemeleriyle 1980’li yıllara kadar sürmüştür. Bu dönemde sivil-asker bürokrat ve aydın kesimin oluşturduğu devletçi elitin karşısına siyasal elitlerin oluşturduğu yeni bir blok çıkmıştır (Çaha, 2005b: 694). 1980 darbesi sonrasında yürürlüğe giren 1981 Anayasası ile aşkın bir devlet hedeflenip denetimin esas özgürlüklerin istisna olarak görüldüğü yeni bir düzen yaratılmıştır. Ancak, demokratik düzene yeniden geçilmesiyle beraber iktidara gelen Anavatan Partisi’nin özgürlüklere belli ölçülerdeki olumlu yaklaşımı, ekonomik liberalizasyon politikaları ve iktisadi alandaki araçsal devlet hedefi, sivil toplum kuruluşları ile sivil toplum devlet ilişkilerinde yeniden olumlu bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Bu gelişmeleri devletin hegemonyasının aşınması olarak algılayan devletçi kesimler 1990’lı yılların sonunda karşı devletçi bir atağı başlatmışlardır (Çaha, 2005b: 695).

Türkiye’de sendikal örgütlenmeler de Osmanlı döneminde başlamıştır. Bu bağlamda çalışanların haklarına ilişkin ilk hareketler, II. Meşrutiyet’in ilan edildiği 1908 yılında patlak veren “Temmuz Grevleri”

adıyla bilinen grevlerle canlanmaya başlamıştır (Yonca, 2003: 84). İlk sendikalar 1909'da yürürlüğe giren Dernekler Yasası çerçevesinde kurulmuştur (Gönel ve Acılar, 1998: 6). Sendikal faaliyetlerle ilgili ilk yasal düzenleme bu grevler sonrası 1909 yılında çıkarılan “Tatil-i Eşgal Kanunu” adı altında çıkarılan kanundur. Bu yasal düzenleme işçi hak ve özgürlüklerinin resmi bir hale getirilmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur (Yonca, 2003: 84).

1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında, sendikal hayat bir süre sessizliğe bürünmüştür. 1933–38 arası yapılan yasal düzenlemelerle sendikalaşma ve grev hakkına kesin yasaklar getirilmiştir (Gönel ve Acılar, 1998: 6). 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu ile devlet, endüstri yaşamında oynadığı etkin role uygun olarak çalışma ilişkilerini de düzenleme ihtiyacı duymuştur (Koray, 2000: 124). 28 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesi ile “aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan” cemiyetlerin kurulmasının yasaklanmasıyla sendika kurmak da yasaklanmıştır (Yonca, 2003: 85).

1947 yılında ilk Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır (Koray, 2000: 124). Bu yılda çıkarılan 5018 sayılı yasa ile sendikalaşma yasağı kaldırılmış ama grev yasağı, sendikaların üst kuruluşlar oluşturması ve siyaset yasağı devam etmiştir (Gönel ve Acılar, 1998: 6). 1952 yılında bir üst örgütlenme olarak Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kurulmuştur. 1961 Anayasası ile tüm çalışanlara sendika hakkı, işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı tanınmıştır (Yonca, 2003: 85). 1960'ların ikinci yarısından itibaren iş yaşamında meydana gelen değişimler, işçi sendikalarının etkinliğinin ve sayısının artması işveren çevrelerini de harekete geçirmiştir. Küçük ve orta ölçekli işverenler, işçi sendikalarına karşı mücadele için Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ve Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) gibi sendikal kuruluşları oluştururken, büyük ölçekli işverenler doğrudan işçiyle mücadeleye girmeden kendi sosyal güçlerini dernek altında birleştirmeyi benimsemişlerdir (Erdoğan-Tosun, 2001: 344).

1963 yılında “Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Grev Lokavt Kanunları” hayata geçirilmiştir. 1961 Anayasası'nın ilk düzenlemesinde sendika hakkı tüm çalışanlara tanındığından, 1965 yılında 624 sayılı Devlet Personeli Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır (Koray, 2000: 124). 1971 yılındaki anayasa değişikliği ile birlikte kamu çalışanlarının sendikalaşması yasaklanmıştır (Gönel ve Acılar, 1998:6).

1980'li yıllar Türkiye'de sendikal hareket için bir dönüm noktası olmuştur. 1980'lerdeki sendikal hareket genelde “ücret sendikacılığına” yönelik olup, sendikaların işlevleri toplu pazarlık ve sözleşme yapmakla sınırlı kalmıştır (Erdoğan-Tosun, 2001: 338-339). 7 Mayıs 1983'de 1982 Anayasası doğrultusunda 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev Lokavt Kanunu çıkarılmıştır. Bu dönemde sendikalar, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. (Koray, 2000: 125). 1982 Anayasası, örgütlenme özgürlüğü ve sendikal haklara demokrasi ile bağdaşmayan çok sayıda yasaklar getirmiştir (Yıldırım, 2004: 138). 1980'li yıllarda sendika-hükümet

ilişkilerine yön veren sorunlar, yasal sınırlamalar ve devletin işveren olarak uygulamalarından kaynaklanmaktadır (Erdoğan-Tosun, 2001: 339).

1990 yılında, “Kamu Hizmetinde Örgütlenme Hakkının Korunmasına ve İstihdam Koşullarının Belirlenmesi Yöntemlerine İlişkin 1521 Sayılı Sözleşme” Bakanlar Kurulu kararıyla, resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Yıldırım, 2004: 138). 2001 yılında çıkarılan 4688 sayılı yasa ile kamu görevlilerine de sendika kurma hakkı verilmiştir. Böylece, dernekler kurarak bir araya gelen kamu görevlileri, artık sendika kurma hakkı da kazanmış (Yonca, 2003: 85-86); ülkede örgütlenme özgürlüğü ve çalışanların birbirleriyle ve devletle olan ilişkileri açısından demokratikleşme çabası içine girilmiştir.

1995 yılında 4121 sayılı yasa ile 1982 Anayasası'nın 69. maddesinde yapılan değişiklikle sendikaların siyasi partilerle işbirliği yapmasını engelleyen hükümler kaldırılmıştır (Yonca, 2003: 85-86). Sendikaların siyaset yapma yasağının kaldırılması, sendikaların gelişmesi için çok fazla etkili olamamıştır. Son yıllarda, sendikalar sivil toplum kuruluşları havasına bürünerek yeni yapılanma arayışlarına girmişlerdir. 1993 yılında, Türk-İş, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İş) ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve bazı meslek odalarının katılımıyla “Demokrasi Platformu” oluşturulmuştur. 1997’de ise dört büyük sendika (TÜRK-İŞ, DİSK, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) ve TİSK) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) birleşerek “Sivil İnisiyatif” adı altında bir araya gelmişlerdir (Erdoğan-Tosun, 2001: 340).

Özetle, Türkiye’de devlet sivil toplum ve sendikalar ilişkisi demokratikleşme açısından inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bunun önemli bir nedeni “yüksek devletlilik” olgusudur. Batıda modern devlet, toplumun aşama aşama devletten özerkleşmesiyle oluşurken (Poggi, 1991: 117), Türkiye’de devletin toplumuher geçen gün biraz daha fazla kuşatarak ona mutlak hükmeden aşkın bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bu durum sivil toplumun varlıksal koşullarını olumsuz etkilemiştir. Diğer bir neden siyasal kültürümüzde demokratik kültür unsurlarının yeterince yer almamasıdır. Komşusundan çok ordusuna ve polisine güvenen bir toplumun (Erdoğan-Tosun, 2005: 139) gönüllü örgütlenmeler alanı olan sivil toplum konusunda fazla başarılı olması beklenemez. Üçüncü neden Türkiye’de sivil toplum üzerine oturduğu sosyo-kültürel yapının Batıdakinden farklı olmasıdır. Dördüncü neden, devletin özerk topluma ve gönüllü örgütlenmelere bakışının biçimsel olarak değişmesine karşın, nitelik olarak aynı kalmasıdır. Özellikle, 1990’lı yılların sonundan başlayarak devletin güdümlü bir sivil toplum geliştirme çabası içinde olduğu görülmektedir. Bu amaçla, devlet kendisinin çekildiği bazı alanlarda kendi koyduğu hedefler doğrultusunda çalışmalar yapacak “sivil” örgütlenmelerin oluşmasını teşvik etmiştir. Bu durum sivil toplumcu olmaktan çok devletçiliğin toplumsallaştırılması olarak gözükmektedir. Bütün bu olumsuzluklara son bir neden olarak sivil toplum kuruluşlarının ve bu arada sendikaların iç örgütlenmelerine ilişkin taşıdıkları antidemokratik niteliklerin de eklenmesi gerekir.

3. AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE DESTEK YÖNELİMLİ SENDİKAL FAALİYETLER

1970'li yıllar boyunca, Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ilişkileri, işçi sendikalarının gündeminde çok önemli bir yer edinmemiştir. 1980 sonrası dönemde ise, gerek Türkiye'de gerekse dünyadaki yeni koşullar sendikal örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Sendikaların, Türkiye- AB ilişkilerine olan ilgisi 1987 yılındaki tam üyelik başvurusu ve Gümrük Birliği süreci ile hızlanmıştır. Günümüzde ise, işçi ve işveren örgütleri Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili olarak daha fazla söz söylemeye başlamış ve bu konuyu Türkiye'nin gündeminde tutmaya çalışmaktadırlar (Doğan, 2003: 20-25). Bu bağlamda karşılıklı ilişkilerin önem kazandığı, AB'nin sivil toplum ölçeğinde birçok faaliyete akçalı destek verdiği ve üst sendikal örgütlenmelerin AB'ye üyelik sürecindeki destek nitelikli faaliyetlerinin yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

3.1. Üst Sendikal Örgütlenmeler ve AB

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde hükümet dışı aktörlerin etkinliği ve iç siyasal dinamiklerinin önemi çok büyüktür. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) gibi kuruluşlar ile Türk-İş, Hak-İş, DİSK gibi üst işçi sendikal örgütlenmeler, politika oluşturma süreçlerinde değişik etkinliklerde bulunmaktadır. Ayrıca, TİSK gibi işveren sendikalarına da bu süreçte yer vermek gerekir (Doğan, 2003: 22). Bu faaliyetler Maastricht Antlaşması'ndaki sosyal diyalog düzenlemesi ile hukuksal bir temele oturtulmuştur. Buna göre AB düzeyinde iş dünyası ve işçi örgütleri sosyal politika ve istihdam konularında karar alma sistemine dâhil edilmiştir (TOBB, www.tobb.org.tr, 2006). AB'de Roma Antlaşması ile birlikte Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (AESK) kurulmuştur. Komite, sendikalar ve işveren örgütleri ile ekonomik ve sosyal alandaki diğer aktörlerden oluşmaktadır (Boztekın, 2004: 40). Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK) 2001 yılında çıkarılan bir kanun ile yasallık kazanmıştır (Koray, 2005: 401) Konsey daha çok hükümet ağırlıklı olmakla beraber, konseyde işçi ve işveren temsilcileri de bulunmaktadır. İşveren kesimini temsilen TİSK ve TOBB, işçi ve memurları temsilen TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ ve Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (KAMU-SEN), meslek odalarını temsilen TESK ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) yer almaktadır (TOBB, www.tobb.org.tr, 2006). Daha sonra, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ ve DİSK'in eşit olarak üçer temsilci ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'de temsil edilmesi hükmüne bağlanmıştır. AB'ye uyum sürecinde sosyal taraflar arasındaki diyalogun önemi çok büyüktür. Sadece ulusal düzeyde ESK gibi bir yapılanma tek başına yetersizdir (Koray, 2005: 401-403). Bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarına ve özellikle sendikalara da büyük işler düşmektedir.

3.1.1. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)

1961 yılında İstanbul İşveren Sendikaları Birliği adı altında kurulan birliğin adı, II. Olağan Kurulda Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu olarak değiştirilmiştir (www.tisk.org.tr, 2010).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Avrupa’da işveren kesimini temsil eden, amacı Avrupa ülkeleri işveren kuruluşlarının ve temsil ettikleri müesseselerin AB nezdinde ortak menfaatlerini geliştirmek ve savunmak olan, Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği’nin (UNICE) 1988 yılından beri üyesidir (Boztekin, 2004: 37). TİSK, Uluslar arası Çalışma Teşkilatı (ILO), Uluslararası İşverenler Teşkilatı (IOE), Avrupa İş Dünyası Konfederasyonu gibi uluslararası kuruluşlarda da temsilci bulundurmaktadır (www.tisk.org.tr, 2010).

Bu üyeliklerinin yanında, TİSK’in Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi (KİK) üyeliği de bulunmaktadır. 16 Kasım 1995 tarihinde Türkiye-AB Ortaklık Anlaşması’nın 27. maddesi çerçevesinde oluşturulan KİK, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi üyeleri ile Türkiye’deki sosyal tarafların ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerini biraraya getirmeyi amaçlamaktadır. KİK, bugüne kadar Türkiye-AB müzakere sürecinde sivil toplumun katılımı, sivil toplum diyaloguna engel olan vize prosedürlerinin kolaylaştırılması, kırsal kalkınma, bölgesel gelişme, kadın istihdamı, sendikal haklar, özürülülerin toplumla entegrasyonu, KOBİ’ler, ARGE, sosyal diyalog konularını ele almış ve ortak raporlar üretmiştir(www.tisk.org.tr, 2010).

TİSK, Avrupa Birliği’ne üyeliğe yönelik lobi faaliyetlerinde bulunmak amacıyla “TİSK Dış İlişkiler Komisyonu”nu oluşturmuştur. Bu doğrultuda, TİSK üyelik sürecini etkileyecek AB yetkililerini ziyaret etmekte ve görüşlerini karşı tarafa aktarmaktadır. TİSK, İngiltere İşveren Teşkilatı (CBI), Fransız İşveren Teşkilatı (MEDEF), Alman İşveren Teşkilatları (BDA ve BDI) ile karşılıklı olarak sürekli bağlantı halindedir (Çepel, 2006: 105-106).

TİSK tarafından ayrıca, Avrupa İşverenler Birliği’nin Antalya’da toplantı yapması sağlanmıştır. Bu toplantıda, Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği konusundaki görüşleri birinci ağızdan karşı tarafa aktarılmıştır (Ak, 2003: 99).

Türkiye’nin AB’ye tam üye olarak Batı Dünyası ile bütünleşmesini ulusal ve uluslararası platformlarda savunmak ve bu hedef doğrultusunda işveren kesimine düşen görevleri yerine getirmek; konfederasyonun temel ilkeleri arasında sayılmıştır (www.tisk.org.tr, 2010).

TİSK’e göre Türkiye’de hükümetin sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde olması, Türkiye-AB müzakerelerinin gelişmesi için önemli bir önkoşul niteliğindedir. TİSK ayrıca, AB ile üyelik müzakereleri sürecinde işçi ve işveren örgütleri arasındaki sosyal diyalog ve işbirliğinin geliştirilip yaygınlaştırılmasının gerekliliğinin önemine vurgu yapmaktadır (Çepel, 2006: 103).

3 Ekim 2005'de AB ile müzakerelerin başlaması TİSK tarafından memnuniyetle karşılanmış, bu sürece sosyal tarafların, sivil toplum kuruluşlarının, akademik çevrelerin katılımının önemine vurgu yapılmıştır. Konfederasyonun yönetim kurulu başkanı ve aynı zamanda dönemin KİK üyesi de olan Tuğrul Kutadgobilik, AB Müktesebatı'nın, "Sosyal Politika ve İstihdam" başlıklı bölümünün, Konfederasyonun doğrudan çalışma alanına girdiğini ve bu konuda TİSK'in gelişmiş bir uzmanlığı bulunduğunu belirtmiştir. Konfederasyonun, özellikle son bir yılda gerek Brüksel ve diğer Avrupa Başkentleri nezdindeki lobi faaliyetleri, gerek üye işveren sendikaları ile birlikte oluşturduğu komisyonlardaki teknik çalışmaları ile sürece hazırladığının altını çizmiştir (Kutadgobilik, 2005).

TİSK, AB Müktesebatının sosyal politika ve istihdam alanıyla ilgili kısmını incelemek ve bu doğrultuda Türkiye'yi müzakere süreçlerine hazırlamak amacıyla "AB Mevzuatını İnceleme Komisyonu" oluşturmuştur. Komisyon, AB Mevzuatını, Türk Mevzuatı ile karşılaştırmayı ve Türk Mevzuatındaki eksik hususları tespit etmeyi amaçlamaktadır (Çepel, 2006: 104).

Bu bağlamda, TİSK, yaklaşık 17 bin sayfa tutan 58 AB Direktifinin ve ilgili mevzuatın tercümesini yaparak sınıflandırmıştır. Ayrıca, 2006 yılında TİSK AB Mevzuatını İnceleme Komisyonu tarafından "Sosyal Politika ve İstihdam Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye" isimli bir rapor hazırlanmıştır. Raporda; sosyal diyalog, sosyal katılım ve sosyal koruma, AB istihdam stratejisi ve Türkiye, iş sağlığı ve güvenliği, kadın erkek eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele gibi başlıklar altında, AB mevzuatı ile Türk mevzuatının karşılaştırması yapılmıştır. Raporda, AB mevzuatının Türk mevzuatına yansıtılması noktasındaki gelişmelerden bahsedilmiş, bu konuda bazı eksikliklerinde bulunduğu belirtilmiştir. Raporda ayrıca, "2005 yılı AB İlerleme Raporuna" ilişkin TİSK'in görüşlerine de yer verilmiştir (www.tisk.org.tr, 2010)

TİSK, Avrupa Birliği konusunda eğitim yayınlarına da önem vermektedir. Bu bağlamda, 2006 yılında "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde AB Ülkeleri ve Diğer Aday Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu", yine aynı yılda "AB Yolunda Mali Dünyamız" adlı çalışmalar yayınlamıştır. 2008 yılında "Avrupa Sosyal Ortaklarının Müşterek Analizi", 2009 yılında, "AB Müktesebatı Uluslararası Semineri: İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çevre" isimli eserler yayınlamıştır(www.tisk.org.tr, 2010).

3.1.2. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş 1952 yılında kurulmuştur. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) üyesi olan Türk-İş, 1988 yılında Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na (ETUC) üye olmuş ve halen ETUC İcra Kurulu üyeliği devam etmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde birçok üyelikleri bulunan Türk-İş aynı zamanda Türkiye-AB İstişare Komitesi üyeliği de yapmaktadır(www.turkis.org.tr,2010).

1987 yılında AB'ye üyelik için yapılan başvuruyu destekleyen Türk-İş, Gümrük Birliği'ne yönelik eleştirisi dışında 1990'ların ikinci yarısına

kadar Avrupa Birliği konusuna fazla ilgi göstermemiştir. Bayram Meral'in genel başkanlığa seçildiği 1995 yılından itibaren AB'ye karşı şüpheli bir tavır takınmıştır (Yıldırım ve Haşlak, 2007: 47). Türk-İş'in AB karşısında kuşkucu politika izlemesinin sebeplerinden biri AB'nin Türkiye'den özelleştirmeleri hızlandırmasını istemesidir. Bu dönemde, KİT'lerin özelleştirilmesi aşamasında olumsuz tavır takınılmıştır. Şüpheli tavırlarının bir diğer nedeni, Avrupa Birliği'ne üye olmanın Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar vereceği düşüncesidir. (Doğan, 2003: 28, Yıldırım ve Haşlak, 2007:47). Türk-İş, Kıbrıs, Ermeni Soykırımı, Patrikhane, Türk Yunan İlişkileri, Ege Sorunları, IMF politikaları gibi konularda 2001 yılında bir rapor hazırlamıştır. Raporu, AB'nin Türkiye'den üyelik için birçok tavizde bulunmasını istediği belirtilmiş ve AB Türkiye'yi bölmeye çalışmakla suçlanmıştır (Yıldırım ve Haşlak, 2007:47).

Meral döneminde, Türk-İş, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ETUC tarafından, Türkiye'nin AB'ye hazırlanmasında aktif rol oynaması amacıyla gerçekleştirilen eğitim projesine katılmamış, Hak-İş, DİSK, KESK tarafından oluşturulan Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu çalışmalarında bulunmamıştır (Yıldırım ve Haşlak, 2007: 48).

Bayram Meral'in milletvekili olmasından sonra, Türk-İş yönetimini 2002 yılında Salih Kılıç devralmıştır. Salih Kılıç döneminde Türk-İş, AB konusundaki bakış açısında değişikliğe gitmiştir. 2004 yılında gerçekleştirilen bir mülakatta Kılıç, tüm olumsuz etkilere rağmen Türkiye'nin yerinin Avrupa olduğunu vurgulamıştır (Yıldırım ve Haşlak, 2007:48).

2005 yılında, hükümetin Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları ile yaptığı zirveye katılan Türk-İş genel başkanı Salih Kılıç, AB'ye uyum sürecinde Türk hükümetleri tarafından gerçekleştirilen düzenlemelerin, çağdaş demokrasi anlayışının bir gereği olduğunu ve Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecini sonuna kadar desteklediklerini vurgulamıştır (Çepel, 2006: 109).

Salih Kılıç, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği yolunda 3 Ekim 2005'de başlayan müzakere sürecinin, Türkiye'nin gelişmesi doğrultusunda yürütülen çalışmaların önemli bir aşaması olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk-İş'te diğer sendikalar gibi, müzakerelerin toplumun tüm kesimlerinin katılımı ve katkısıyla sürdürülmesi gerektiğine inanmaktadır. (Kılıç, 2005). Bu doğrultuda, Avrupa Birliği ile ilişkilerin yürütülebilmesi amacıyla konfederasyon bünyesinde bir AB İlişkileri Departmanı oluşturulmuştur (www.turkis.org.tr,2010).

Kılıç döneminde Türk-İş, ETUC ile birlikte oluşturulan Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu'na katılmış, bu komisyon vasıtasıyla müzakere konu başlıkları ile ilgili çalışmaları yürütmüştür. Kılıç'ın da ifade ettiği üzere Türk-İş, tüm Avrupa Birliği üyesi ülkelerde faaliyet gösteren işçi konfederasyonları ile müzakere sürecinde yaşadıkları tecrübelerle ilişkin görüş alışverişinde bulunmakta ve bu örgütlerin tam üyelik çerçevesinde Türkiye'nin yanında yer almaları için çaba göstermektedir (Kılıç, 2005).

Ayrıca, Avrupa Birliği müzakere sürecinde işçi, işveren arasındaki diyalogu geliştirmeye yönelik olarak TÜRK-İŞ ve TİSK ortak projeler geliştirmiştir (Kılıç, 2005).

Türk-İş, AB müzakere sürecinin işçi haklarının gelişmesine hizmet edeceğini de düşünmektedir. Öte yandan, Türk-İş hükümetin sivil toplum kuruluşlarının deneyimlerinden faydalanarak AB sürecinde tam katılımın önünü açması gerektiğini vurgulamaktadır (Çepel, 2006: 110-11).

Türk-İş Avrupa Birliği konusunda eğitim yayınlarına da önem vermiştir. Bu doğrultuda, "Türkiye ve Avrupa Birliği" isimli bir kitap yayınlamıştır. Ayrıca, "Avrupa Birliği Sürecinde Hayat Boyu İstihdam" başlıklı bir sempozyum düzenlenmiş sempozyum kitabı ve 2005 yılında Türkçe ve İngilizce olarak iki farklı dilde basılmıştır. 2006 yılında, "Avrupa Birliği ve Türkiye Müzakere Sürecinde Sendikal Hak ve Özgürlükler" adı altında Türk-İş raporu hazırlanmıştır. Raporda, Avrupa Birliği İlerleme Raporu sendikal alanda değerlendirilmiş ve AB üyeliğinin Türkiye'nin bir devlet politikası olduğu vurgulanmıştır. "Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Avrupa Sosyal Modeli ve Sendikal Haklar" konulu uluslararası bir sempozyum düzenlenmiş ve sempozyumda sunulan bildiriler 2007 yılında, kitap olarak basılmıştır (www.turkis.org.tr, 2010).

2007 yılında Salih Kılıçtan yönetimi devralan Mustafa Kumlu ayrıca 2011 yılında KİK eşbaşkanlığına seçilmiş ve bu görevi yürütmektedir. Kumlu döneminde de Türk-İş AB sürecine olumlu bakmış ve AB üyeliğini desteklemiştir.

3.1.3. Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)

1976 yılında kurulmuş olan Hak-İş, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonuna ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonuna (ETUC) 1997 yılında üye olmuştur (www.hakis.org.tr, 2010).

Kurulduğu ilk yıllardan 1990'ların başına kadar Avrupa Birliği karşıtı olan Hak-İş 1990'ların başından itibaren AB'ye karşı olumlu bir tutum takınmaya başlamıştır. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine çok fazla önem veren Hak-İş, Türkiye'nin AB'ne üye olması için çaba göstermekte ve bu doğrultuda faaliyetlerde bulunmaktadır (Doğan, 2003: 34-35).

1999 yılında gerçekleştirilen 9. Olağan Genel Kurul, AB'ne üyeliğin açıkça önemini vurgulanması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Bu kongrede, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması gerektiğinin ve bu süreçte hem Türkiye'ye hem de AB'ye karşılıklı sorumluluk düştüğünün altı çizilmiştir (Hak-İş, 1999: 51).

Hak-İş, üyesi olduğu Avrupa Sendikalar Konfederasyonu platformunu kullanarak, Avrupa İşçi hareketinin Türkiye'nin üyeliği için destek vermesini sağlamaya çalışmıştır. 1999 yılındaki, Helsinki Zirvesi öncesinde etkinliklerini artırmıştır. Hak-İş, diğer işçi ve işveren konfederasyonlarının ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu AB platformlarına katılmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği konusunda, AB tarafına çağrılarda bulunmuştur (Doğan, 2003: 36)

Hak-İş'in 2002 yılında İsveç Konfederasyonu ile İsveç Memur Konfederasyonunu ziyareti sırasında, Türkiye'ye Kopenhag zirvesinde müzakere tarihi verilmesi hususu gündeme getirilmiştir. Bu talep, ayrıca İsveç Dışişleri Bakanlığı'na da iletilmiştir (Ak, 2003: 98).

3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerinin başlaması Hak-İş tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Genel Başkan Salim Uslu, Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinde, en az hükümet ve resmi kurumlar kadar, sivil toplum örgütleri, iş ve çalışma hayatının aktörlerinin etkin bir şekilde rol almaları gerektiğini vurgulamıştır. AB ile ilişkilerde, "Karma İstişare Komitesi"nin ve "Ekonomik ve Sosyal Konsey"nin düzenli olarak işletilmesi gerektiği, busüreçte "Avrupa Birliği Genel Sekreterliği"ne de büyük işler düştüğü Hak-İş tarafından vurgulanmıştır. Hak-İş'in, Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecinde etkin ve yoğun katılım sağladığı ve buna devam edeceği Salim Uslu tarafından ifade edilmiştir (Uslu, 2005).

AB-Türkiye Karma İstişare Komitesinin üyesi olan Hak-İş, Avrupa Birliği ile ilişkiler konusunda aktif rol oynamış ve Avrupa Birliği kurumları ile sürekli bir etkileşim halinde olmuştur (Yıldırım ve Haşlak, 2007: 52). Bu bağlamda, 13. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi toplantısına "Göç: Türkiye Olgusu" başlıklı bir rapor sunulmuş ve rapor daha sonra kitap olarak yayınlanmıştır (Doğan, 2003: 35). Bu rapor, dönemin Hak-İş Başkanı Salim Uslu ve Avrupa Ekonomik Sosyal Konseyinden İtalyan sendikacı GiacominaCassa ile ortak olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Komitesi'ne, genel başkan Salim Uslu ve Hollandalı sendikacı TomEtty ile birlikte bir rapor sunulmuştur (Uslu, 2005).

HAK-İŞ, ETUC ile işbirliğinde, KESK ve DİSK ile ortak 'Demokrasi, Sendikal Diyalog ve Sivil Toplum' konulu iki yıllık bir proje gerçekleştirmiştir. Demokratik katılım, sosyal diyalogun güçlendirilmesi, AB'deki sendikalarla işbirliğinin artırılması, AB standartlarına ve ILO sözleşmesine uygun sendikal örgütlenme bu projenin amaçları arasındadır. Sendika üyelerinin, Avrupa Birliği üyeliği konusunda bilinçlendirilmesi ve bu süreçte aktif rol oynanması Hak-İş'in projeden beklentileri arasında sayılmıştır (www.abgs.gov.tr, 2010).

Ayrıca, Türkiye ile AB üye devletlerindeki sendikalar ve üyeleri arasındaki ilişkileri ve karşılıklı deneyim alışverişini güçlendirmek, ortak çalışma kültürü aracılığıyla Avrupa Birliği ve Türkiye'den işçileri bir araya getirmek amacıyla "Sivil Toplum Diyalogu" projesi geliştirilmiştir. Türkiye'den, Türk-İş ve DİSK ile birlikte Hak-İş bu projenin ortakları olmuştur. Proje kapsamında Türkiye'de ve proje ortağı olan AB ülkelerinde konferanslar ve seminerler gerçekleştirilmiştir. Projenin amacı, Türk işçi temsilcilerine Avrupa Birliği ülkelerindeki çalışma kültürü, AB sosyal politikası ve sosyal kazanımları konusunda temel oryantasyonun sunulması olarak belirlenmiştir. Sendikaların, tartışmalar ve danışmalar yoluyla aktif ve katılımcı işçiler geliştirme girişimlerini teşvik etmek, projenin bir diğer amacıdır. Ayrıca, vatandaşları Avrupa Birliğinin inşası hakkındaki tartışmalara ve düşüncelere katmak ve onları düşünen katılımcılar haline getirmek de amaçlanmaktadır (www.iscilerbirarada.org, 2010)

Hak-İş tarafından, 'AB İstihdam Stratejileri', 'Türkiye-AB Mesleki Eğitim, İstihdam ve İşsizlik' konulu bilimsel toplantı, panel ve sempozyumlar gerçekleştirilmiştir (Uslu, 2005).

Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde, hükümete destek veren Hak-İş bünyesinde teknik konularda uzman çalıştırarak, hükümete sosyal politika alanında danışmanlık yapmaktadır (Alemdar, 2007:60). AB konusunda uzman bir kadrosu olması ve AB sürecine önem vermesi sebebiyle, bünyesinde bir "AB Masası" kurulmuştur. Bu birimin amaçları, Türkiye'nin AB ile müzakere sürecindeki literatürü yakından izlemek, bu konuda belirlenecek politikaları tespit etmek ve AB süreci ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmek olarak belirlenmiştir. Birimin görevleri arasında, AB Müzakere sürecinde AB müktesebatına uyum hazırlığı çalışmalarını yapmakta bulunmaktadır (www.hakis.org.tr, 2010).

Öte yandan, Konfederasyon, Avrupa Birliği sürecinde eğitime de önem vermektedir. Bu bağlamda, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu tarafından hazırlanan "Avrupa Sosyal Modeli" isimli çalışma 2006 yılında Türkçeye çevrilmiştir (www.hakis.org.tr, 2010). Hak-İş öncülüğünde, ayrıca 2009 yılında Avrupa Birliği-Türkiye-Uluslararası Sosyal Güvenlik Uyum ve Eşgüdüm Normları adlı geniş kapsamlı bir çalışma yayınlanmıştır (Ekdemir, 2009).

3.1.4. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)

Türkiye Devrimci İşçileri Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 1967 yılında kurulmuştur. 1985 yılında Avrupa Sendikaları Konfederasyonu'na (ETUC) üye olmuştur (www.disk.org.tr, 2010).

DİSK genel olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımına olumlu bakmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'nin tamamlanması sürecinde olumlu rol oynamıştır. Dönemin, DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak, Strazburg'a giderek Avrupa Parlamentosu üyesi Sosyalist Parlamenterlerle görüşerek, onları Gümrük Birliği lehinde oy kullanmaya ikna etmeye çalışmıştır (Doğan, 2003: 30)

DİSK, 1994 yılında Avrupa Sendikalar Konfederasyonu ve Türk-İş ile birlikte Avrupa Birliği'nce desteklenen "AB-Türkiye İlişkilerinin Sosyal Boyutu ve Sendikaların Rolü" konulu bir konferans düzenlemiştir (www.disk.org.tr, 2010).

DİSK Brüksel Temsilciliđi vasıtasıyla AB ve Türkiye arasında Ekonomik ve Sosyal İstişare Komitesi oluşturulması sürecinin AB ayağında etkin bir rol üstlenmiştir. Ayrıca, Lüksemburg Zirvesi öncesinde Avrupa Sendikaları Konfederasyonu'na Türkiye'yi aday ülke olarak kabul ettirme başarısını göstermiştir (Doğan, 2003: 32-39).

Avrupa Birliği ile 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerinin başlaması kararından sonra genel başkan Süleyman Çelebi müzakere sürecini olumlu bulduklarını ifade ederek bu süreçte aktif rol oynayacaklarını belirtmiştir. Başta sendikalar, meslek örgütleri olmak üzere etkin sivil toplum örgütlerinin katılımını öngören sürekli bir yapı kurulması gerektiğini

vurgulamış ve bunun için Türkiye ve AB Karma İstişare Komitesi'nin yapısından ve deneyiminden yararlanılmasının önemini işaret etmiştir (Çelebi, 2005).

2009 yılında Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) Brüksel'de toplanmış, toplantıya Türkiye'den TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ ve KESK temsilcileri de katılmıştır. Toplantıda Türkiye'de sendikaların durumu değerlendirmeye alınmış, Türkiye'nin üyelik şartlarını yerine getirdiği sürece Avrupa Birliği sürecinin destekleneceği vurgulanmıştır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin konfederasyonları, Türkiye'deki sendikal gelişmelerle ilgili destek mesajları vermişlerdir (www.disk.org.tr, 2010).

DİSK'in de üye olduğu Avrupa Sendikaları Konfederasyonu 2009 yılı içinde, Türkiye'den ve AB'den işçileri ortak bir çalışma kültürü aracılığıyla bir araya getiren sivil toplum diyalogu projesi gerçekleştirmiştir. Projenin amacı Türkiye'deki sendikalarla AB üyesi devletlerin sendikaları arasında ve onlar aracılığıyla üyeleri arasında iletişim ve karşılıklı deneyim paylaşımını sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu yolla birbirlerini daha iyi anlamalarını ve ilerideki genişlemenin sağlayacağı imkânları ve zorlukları fark etmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Proje kapsamında, Türkiye ve AB üyesi ülkelerin işçilerinin birbirleri hakkında sahip oldukları önyargıları tanımlamak amacıyla, 8 bin Türk, 8 bin AB üyesi sendikacıya anket formu gönderilmiştir (www.disk.org.tr, 2010).

4. AB'İN TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE SENDİKALAR ARACILIĞIYLA DESTEKLEDİĞİ PROJELER

Türkiye-AB ilişkilerinde sendikalar etkin roller üstlenmişler ve üstlenmeye devam etmektedirler. AB ise bu süreçte Türkiye'de sivil toplum kuruluşları ve sendikalara bazı programlar aracılığıyla proje bazında mali destekte bulunmaktadır.

Avrupa Birliği Komisyonu, Türkiye'deki bazı sivil toplum kuruluşlarına proje bazında hibeler sağlamaktadır. Bu hibeler, daha çok insan hakları ve demokratikleşme alanında, eğitim, sempozyum, yayın ve araştırmaları kapsamaktadır. Bu kapsamda Komisyon, MEDA, İnsan Hakları ve Demokrasi Programı ve Sivil Toplum Geliştirme Programı gibi bazı mali yardım araçlarını kullanmaktadır.

Avrupa Birliği Komisyonu aynı zamanda, AB ve Aday ülkeler arasında sivil toplum diyalogu ışığı altında Türkiye'de sosyal alanlardaki sosyal taraflar ve sivil toplum kuruluşları ile temas geliştirmeye çok fazla önem vermektedir. Özellikle bu alanlarda AB, kendi standartlarına yaklaşılabilirliği ve sendikal haklara tam olarak saygı gösterilmesinin sağlanması konularında yoğun çaba harcamaktadır. Bu çabalar arasında mali yardımlar ve yardımların bağlandığı programlar somut adımlar olarak öne çıkmaktadır.

4.1. MEDA Programı

Avrupa Akdeniz ortaklığı çerçevesinde 1995 yılında oluşturulmuş bir mali destek programıdır. Bu program, Avrupa Birliği'nin Akdeniz Havzasındaki bölgesel bütünleşme politikasının bir uzantısıdır. Ortaklığa, 15 Avrupa Birliği üyesi ülkenin yanı sıra, 12 Akdeniz ülkesi de üyedir. Bu üyeler; Cezayir, Türkiye, Mısır, Malta, Tunus, Filistin, Lübnan, Ürdün, İsrail, Fas, Kıbrıs, Suriye'dir. Ortaklığın üyelerinden biri olan Türkiye, 1996 yılından beri Avrupa Birliği kaynaklarından yararlanmaktadır (www.abhaber.com, 2006).

4.2. MEDA I Programı

1995–1999 yıllarını kapsamaktadır. MEDA-I Programı çerçevesinde, ulusal ve bölgesel programlar geliştirilmiştir. MEDA I kapsamında yapılan yardım toplamı 3,4 milyar Euro'dur. Avrupa Birliği bütçesinden ayrılan bu hibeler, Avrupa Yatırım Bankası'nın 1997–2000 dönemi için toplam 2,3 milyar Euro olan uzun dönemli kredi mekanizmalarıyla da desteklenmiştir. MEDA I Programı kapsamında şu projeler desteklenmektedir (www.abofisi.metu.edu.tr, 2006):

- ✓ Ekonomik geçiş destek ile ilgili projeler,
- ✓ Sosyo-ekonomik gelişme ile ilgili projeler,
- ✓ Demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesi ile ilgili projeler.

MEDA I bütçe kaynaklarından, Türkiye'ye 55 proje için hibe olarak 376 milyon Euro ayrılmıştır. Bu miktarın 33,1 milyon Euro'su 1996'da, 70,2 milyon Euro'su 1997'de ve 132,4 milyon Euro'su 1998'de, 140 milyon Euro'su da 1999'da taahhüt edilmiştir (www.abofisi.metu.edu.tr, 2006).

1995–99 dönemini kapsayan MEDA I Ulusal Programı kapsamında desteklenen 55 proje arasında, sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü 20'den fazla küçük ölçekli proje vardır. Umut Vakfı, Türk Demokrasi Vakfı, Türkiye Kalkınma Vakfı, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, Dünya Kitle İletişim Araştırma Vakfı, TESEV, Umut Çocukları Derneği gibi kuruluşlar projeleri için destek almış olan sivil toplum kuruluşlarıdır. Avrupa Komisyonu'nun desteğiyle Helsinki Yurttaşlar Derneği, Kasım 1999 ve Kasım 2000 tarihleri arasında "Yargı Kararlarının Verimliliği: Barolarla Hükümet Dışı Kuruluşlar Arasında Hukuk Düzenini Güçlendirmek İçin İşbirliği" projesini yürütmüştür. Komisyon, bir sivil girişim modeli olan projeye MEDA kapsamında 60 bin Euro katkıda bulunmuştur (Ak, 2003: 103-105).

4.3. Sivil Toplum Geliştirme Programı

MEDA I (Akdeniz Eylem) Programı çerçevesinde 2001 yılında Sivil Toplum Geliştirme (STGP) adında bir program hazırlanmıştır. STGP'nin genel amacı Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesidir (www.deltur.cec.eu.int, 2006).

2001 yılında başlatılan Sivil Toplum Geliştirme Programı, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sivil diyalogu geliştirmek, iki ülkenin yerel

yönetimlerini güçlendirmek, ticaret odalarını geliştirmek ve sendikalar arası diyalogun ve kapasitenin geliştirilmesi amaçlarını taşımaktadır (Demircan, www.stgp.org, 2005).

Bu doğrultuda, Türkiye’de Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na üye olan Hak-İş, Türk-İş, DİSK arasındaki diyalogun geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği’ne entegrasyon için bir “Ulusal İşçi Sendikaları Komitesi” kurulmasına destek olunması amaçlanmaktadır. Komitenin amaçları ise şunlardır (www.deltur.cec.eu.int, 2006):

- ✓ AB müktesebatı konusunda bilgi ve danışmanlık sağlamak,
- ✓ AB işçi sendikaları ile Türk sendikaları arasında işbirliğini gerçekleştirmek. Bu işbirliğinin ETUC tarafından uygulanması düşünülmektedir.

4.4. MEDA II Programı

2000–2006 yıllarını kapsamaktadır. MEDA II kapsamında, KOBİ’ler, topluluk müktesebatı, bölgesel politikalar ve deprem mühendisliği alanlarının desteklenmesi karara bağlanmıştır (www.abofisi.metu.edu.tr, 2006).

Avrupa Komisyonu, Helsinki sonrası dönemde Türkiye’nin faydalandığı mali yardım miktarını arttırmak için bir dizi karar almıştır. MEDA II Programı çerçevesinde, Türkiye’ye 2000–2006 döneminde kullanılmak üzere verilen yardım miktarı 890 milyon Euro’dur. 2000 yılında Türkiye’ye MEDA II kapsamında ayrılan tutar, 190 milyon Euro’ya karşılık gelmektedir. Türkiye’nin ayrıca, Avrupa Yatırım Bankası’nın, MEDA II kapsamında Avrupa-Akdeniz Ortaklığına ayırdığı 6.245 milyar Euro tutarındaki kredilerden de faydalanabileceği belirtilmiştir. Türkiye’ye ayrılan yardımların amacının, katılım öncesi hazırlıkları desteklemek olduğu söylenilebilir (www.abhaber.com, 2006).

4.5. MEDA Demokrasi Programı

MEDA Demokrasi Programı, Avrupa ve Akdeniz bölgesindeki sivil toplumlar arasındaki bağları güçlendirmek, diyalogu artırmak ve işbirliğini geliştirmek amacıyla hazırlanan bir programdır. 1996’da başlatılan program, sivil toplum kuruluşlarının; demokrasi, hukuk düzeni, sivil ve sosyo-ekonomik haklar ile toplumun güç şartlar altında yaşayan özel gruplarının korunması gibi alanlardaki projelerine hibe sağlamaktadır (www.abhaber.com, 2006)

Program kapsamında, Türkiye’de TOSAV, DİSK, KADER (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği) projelerine destek verilmiştir. Bu bağlamda, Komisyon DİSK’in yürüttüğü “İşleyen Demokrasi ve Ekonomi İçin Sendikal Haklar” projesine MEDA Demokrasi bütçesinden 150 bin EURO katkıda bulunmuştur. Hazırlanan bu proje kapsamında, sendikaların AB’nin oluşumunda ve çağdaş demokrasinin kurulmasında önemli rollerinin olması sebebiyle, sendikaların AB’deki bilgi birikimi ve deneyimlerinin

Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarına aktarılması istenmiştir (Ak, 2003: 101-105).

Bu programların dışında, AB tarafından desteklenen projelerden biri de TİSK ve Türk-İş ortaklığında hazırlanan, "Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi"dir (MEGEP). MEGEP kapsamında, "Eğitim ve İstihdam da Etkinlik Artırma Pilot Projesi" uygulamaya konulmuştur. Bu proje kapsamında, TİSK ve Türk-İş tarafından İİ Mesleki Eğitim ve İstihdam kurullarında görev yapan işçi ve işveren temsilcilerine bir eğitim programı aracılığıyla destek verilmektedir (Çepel, 2006: 106).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Demokratikleşme ülkemizin önemli sorunları arasında en öncelikli olanlardan birisidir. Türkiye'de güçlü devlet geleneği ve zayıf toplum nedeniyle iç dinamiklerin yeterli güce sahip olamadığı bir demokratikleşme süreci yaşanmaktadır. Demokratikleşme sürecinin devingen niteliği düşünüldüğünde iç dinamiklerle hareket eden bir demokratikleşme sürecinin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Demokratikleşme ile sivil toplum arasında interaktif bir ilişki vardır. Demokratik özgürlükler sivil toplumun gelişmesi için gereklidir. Sivil toplum ise demokratikleşme sürecinde devlet ve toplum arasındaki aracı güçler bağlamında önemlidir. Bu bağlamda bakıldığında çalışma sonucunda elde edilen ilk bulgu, AB'ye üyelik sürecinin Türkiye'de sivil toplum açısından iki temel katkı sağlayabileceğidir. Bunlar, güçlü devlet-zayıf toplum ilişkisinde toplumu güçlendirmek ve sivil toplumun varlıksal koşullarını pekiştirmektir. Diğer taraftan, demokratikleşme sürecinde önemli rollere sahip olan sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarının, Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşması ve yayılması noktasında tabandan tavana doğru bir etki gösterdikleri iddia edilebilir.

Türkiye'de üst sendikal örgütlenmelerin AB'ye bakışı yıllar içerisinde farklılık göstermiştir. TİSK ve DİSK kuruluşlarından bu yana AB sürecine olumlu bakmış, 1990'lı yıllara kadar AB karşıtı bir tutum takıyan HAK-İŞ ise 90'lı yıllardan sonra bakış açısını olumlu yönde değiştirmiştir. TÜRK-İŞ'in AB'ye bakışı ise yıllar içinde değişkenlik göstermiştir. 1995 sonrası dönemde AB'ye şüpheli biçimde yaklaşan TÜRK-İŞ 2002 sonrası dönemde AB'ye bakış açısını olumlu yönde değiştirmiştir. Özellikle, 2002 sonrası dönemde sendikalar Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini destekler birçok faaliyette bulunmuşlardır. Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinde, birlik ülkelerinin sendikaları ile yakın temasa geçmiş, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için göstermiş olduğu çabaları karşı tarafa aktarmışlardır. Ayrıca, Avrupa Birliği ülkelerine ziyaretlerde bulunmuş ve bu ülkelerde lobi faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bunun yanında, Türkiye'de sivil toplum kuruluşları ve sendikaların, Türk halkını Avrupa Birliği hakkında bilinçlendirme işlevini de yerine getirdikleri de söylenilebilir. Bu açıdan, çalışmada elde edilen bulgulardan biri de, sendikaların AB'ye uyum sürecinde Türkiye'de önemli roller üstlendikleridir.

AB, sivil toplumun güçlendirilmesine çok fazla önem vermektedir. Birlik, sivil toplum kuruluşları tarafından hayata geçirilen birçok projeye finansman desteğinde bulunmaktadır. AB tarafından fon ve hibe şeklinde dağıtılan yardımların, sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesine ve toplumun demokratik değerleri benimsemesine katkı sağladığı iddia edilebilecek bir husustur.

Türkiye’de de birçok sivil toplum kuruluşu, çoğunlukla insan hakları, demokrasi ve sivil toplumun gelişmesi açısından hazırladıkları projelerle AB’nin farklı programlarından yararlanmıştır. AB tarafından, Sivil Toplum Geliştirme Programı, MEDA I-II ve MEDA Demokrasi Programları kapsamında Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına ve sendikalara proje bazında finansman desteğinde bulunulmuştur.

AB’nin yaptığı yardımlar bir taraftan gönüllü örgütlenmeleri teşvik ederken, diğer yandan mevcut sivil toplum kuruluşlarını ve sendikaları güçlendirecektir. Güçlenen ve teşvik edilen sivil toplum kuruluşları ayakta kalabilmek adına devlete yakın durmak gibi sivil niteliklerini tehlikeye atan bir konumdan uzaklaşacaklardır. Bu gelişmeler sivil toplum kuruluşlarının özerkliklerini pekiştirerek, demokratikleşme yönündeki çabalarını hem güçlendirecek, hem de daha bilinçli bir konuma yükseltecektir. Türkiye’de sendikaların kurumsal yapıları açısından demokratik niteliklerinin yetersizliği ve daha çok ücret sendikacılığının yaygın olduğu gerçeği göz önüne alındığında AB’ye üyelik sürecinde Batı demokrasilerindeki sendikalarla yapılacak işbirliği ve ortak çalışmaların, sendikalarımızı sendikal özgürlükler ile demokratikleşme konusunda olumlu etkileyeceği söylenebilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de demokrasinin ve sivil toplumun gelişmesi noktasında Avrupa Birliği’nin önemli bir işlevi yerine getirdiği açıktır. AB’nin sivil topluma destek amaçlı projelerinin sağlayacağı önemli bir katkının da demokratik özgürlüklerin gelişmesinin yolunu açmak olduğu söylenilebilir. Özgürlüklerin anayasal güvenceye kavuşarak toplumsal bir destekle pekişmesi devletin sınırlandırılmasını beraberinde getirir. Bir ülkede özgürlüklerin pekişmesi çoğulculuğun güvence altına alınmasını sağlar. Çoğulculuğun güvenceleşmesiyle toplumdaki farklılaşmanın sistem içinde meşru bir gerçeklik olarak kabulü kolaylaşır. Farklılaşmanın artışı toplumda karşılıklı bağımlılık, dayanışma ve işbirliğini teşvik eder. Devletin sınırlandırılarak kendi alanına çekilmesi sivil toplum kuruluşları için yeni alanlar yaratır. Bir bütün olarak bu gelişmeler sivil toplumun varlıksal koşullarını pekiştirerek sivil toplumu güçlendirir. Güçlü bir sivil toplumda demokratikleşmeyeolumlu destek sağlar.

KAYNAKÇA

1. AB HABER (2006), “Mali İşbirliğine Bakış 1964-2006”, http://www.abhaber.com/belgeler/blg_00054.asp, 27.04.2006.
2. AK, Nevzat (2003), Avrupa Birliği Sürecinde Sivil Toplumun Yeri ve Önemi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
3. ALEMDAR, Zeynep (2007), “Sendika Konfederasyonları-Devlet İlişkileri: Avrupa Birliği Söylemlerinde Çeşitlilik ve Nedenleri” Sivil Toplum Dergisi, Yıl:5, S:19, s.57-62.
4. ALLISON, Lincoln (1994), “On the Gap Between Theories of Democracy and Theories of Democratization”. Democratization, Vol:1 Issue:1, 1994, p. 8-26.
5. AVRUPA SENDİKALARI KONFEDERASYONU (2006), “Avrupa Sosyal Modeli”, Çev: Hak-İş, http://www.hakis.org.tr/ab/ab_sosyal_modeli.html, 24.05.2010.
6. BARRY, Norman (1998). “Sivil Toplum, Din ve İslam”, Liberal Düşünce, S: 12, s. 84-93.
7. BOBBIO, Norberto (1988), “Gramsci and the Concept of Civil Society”, Civil Society and the State, Verso, London and New York.
8. BOZTEKİN, Nihal (2004), AB Uyum Süreci ve STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
9. CENGİZ, Kurtuluş, Önder Küçükural, Uğraş Ural Tol ve Bahattin Akşit (2005), “Türkiye ve Orta Doğu'da Sivil Toplum Tartışmaları”, Edt: Lütfü Sunar, Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
10. ÇAHA, Ömer (2005a). “Sivil Toplum Üstüne”, Sivil Toplum ve Demokrasi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
11. ÇAHA, Ömer (2005b), “Sivil Toplumun Türkiye'deki Sorunları”, Edt: Adnan Küçük, Selahaddin Bakan ve Ahmet Karadağ, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul.
12. ÇELEBİ, Süleyman (2005), “Müzakere Sürecinde Aktif Rol Oynayacağız”, TİSK İşveren Dergisi, Ekim.
13. ÇEPEL, Zuhâl Ünalp (2006), Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
14. DEMİRCAN, Sunay (2005), “Avrupa Birliği ve Sivil Toplum”, <http://www.stgp.org/makaleler/AvrupaBirliđi.doc>, 19.08.2005.
15. DIAMOND, Lary (1994), “Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation”, Journal of Democracy, Vol:5, No: 3, p. 4-17.

16. DİSK (2010), “DİSK Tarihi”,
<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=28>,
24.05.2010.
17. DİSK (2010), “ETUC Yönetim Kurulu Toplantısı-08.07.2009”,
<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=807>,
24.05.2010.
18. DİSK (2010), “Türkiye’de Sendikaların Durumu ve ETUC”,
<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=802>,
24.05.2010.
19. DOĞAN, Erhan (2003), “Sendikalar ve Türkiye’nin Avrupa Birliği Siyaseti”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, C:3 S:6, s.19-43.
20. EKDEMİR, H. Şadi (2009), Avrupa Birliği-Türkiye-Uluslararası Sosyal Güvenlik Uyum ve Eşgüdüm Normları, Hak-İş Yayınları, Norm Matbacılık, Ankara.
21. GÖNEL Aydın ve Hasan Acılar (1998), Önde Gelen STK’lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
22. HAK-İŞ (1999), Hak-İş 9 Olağan Genel Kurul Raporu.
23. HEPER, Metin (2006), Türkiye’de Devlet Geleneği, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
24. KALAYCIOĞLU, Ersin (1997), “Sivil Toplum ve Neo-patrimonyal Siyaset”, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Ankara.
25. KARPAT, Kemal (1996), Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul.
26. KILIÇ, Salih (2005) Avrupa Birliği Süreci ve Türk-İş” TİSK İşveren Dergisi, Ekim.
27. KORAY, Meryem (2000), Sosyal Politika, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
28. KORAY, Meryem (2005), Sosyal Politika, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
29. KUTADGOBİLİK, Tuğrul (2005), “Müzakere Süreci ve Bize Düşen Görevler”, TİSK İşveren Dergisi, Ekim.
30. MARDİN, Şerif (1994), Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul.
31. O’DONNELL, Guillermo (1996) “Illusions About Consolidation” Journal of Democracy, Vol:7 No:2, p. 34-51.
32. ODTÜ-AVRUPA BİRLİĞİ OFİSİ (2006), “MEDA”,
<http://www.abofisi.metu.edu.tr/meda.htm>, 27.04.2006.
33. ÖZBUDUN, Ergun (2003), Çağdaş Türk Politikası, Doğan Kitap, İstanbul.

34. PLASSER, Fritz, Peter Ulramand Harald Waldrauch (1998), Democratic Consolidation in East-Central Europe, Macmillan Press, London.
35. POGGI, Gianfranco (1991), Çağdaş Devletin Gelişimi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
36. SCHEDLER, Andreas (1998), What is Democratic Consolidation?”, Journal of Democracy, Vol: 9 No:2, p. 91-107.
37. SHIN, DohChulli (1994), “On The Third Wave of Democratization: A Synthesis and Evaluation of Recent Theory and Research” World Politics, Vol:47, No:1, p. 135-170.
38. SİVİL TOPLUM DİYALOGU (2010), “Ortak Çalışma Kültürü Aracılığıyla Avrupa Birliği ve Türkiye’den İşçilerin Bir araya Getirilmesi”, http://iscilerbirarada.org/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=6, 24.05.2010.
39. TİSK (2010), “Sosyal Politika ve İstihdam Başlıklı AB Müktesebatı ve Türkiye Raporu- 17 Mart 2006”, http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ana&ana_id=77,24.05.2010.
40. TOCQUEVILLE, Alex De (1994), Amerika’da Demokrasi, Yetkin Yayınları, Ankara.
41. TOSUN, Gülgün Erdoğan, (2001), Demokratikleşme Perspektifinden, Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul.
42. TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) “AB İle İlişkilerde STK’ların Rolü Çalışma Grubu Raporu”, <http://www.tobb.org.tr/abm/raporlaryayinlar/AB%20ile%20iliskilerde%20STK'ların%20rolu%20calisma%20Grubu%20Raporu.doc>, 01.05.2006.
43. USLU, Salim (2005), “Müzakere Sürecinde Çalışma Hayatının Aktörleri Sosyal Partner Olarak Rol Almalı” TİSK İşveren Dergisi, Ekim.
44. WHITE, Gordan (1994), “Civil Society, Democratization and Development I: Clearing the Analytical Ground” Democratization, Vol:1 Issue:2, p. 375-390.
45. YILDIRIM, Engin ve İrfan Haşlak (2007), “Evet, Ama: Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonları ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyeliği”, Sivil Toplum Dergisi, Yıl:5, S:19, p.43-56.
46. YILDIRIM, İbrahim (2004), Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin Yayınları, Ankara.
47. YONCA, Oğuzhan (2003), “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokrasi Bağlamında, Son Otuz Yılda Konya’da Dernekler”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
48. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=24831&l=1>, 24.05.2010.

49. <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/demokra.html>, 27.04.2006.
50. http://www.hakis.org.tr/tanitim/hakis_tr.html, 24.05.2010.
51. <http://www.tisk.org.tr/hakkinda.asp>, 24.05.2010.
52. <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp>, 24.05.2010.
53. <http://www.turkis.org.tr/index.dyn?wapp=anasayfa>, 24.05.2010.
54. <http://www.turkis.org.tr/index.snet?wapp=6FAF92E4-CD40-45E6-9EBA-49438C173A78>, 24.05.2010.